

Anka VIDOVIČ-MIKLAVČIČ*

NEKATERE POLITIČNE IN IDEJNE ZNAČILNOSTI
NA SLOVENSKEM (1929-1941)

V obdobju med obema svetovnjima vojnama (1918-1941) nastopi pomembna ločnica z letom 1929. Zadnje desetletje pred drugo svetovno vojno so namreč življenje krojile značilne idejne in družbenopolitične silnice, katerih učinek obravnava še posebej novejšje zgodovinopisje. Nekaj teh značilnosti v kontekstu evropskega razvoja bomo поблиže pogledali v še ne tako oddaljeni preteklosti slovenskega naroda.

'Zlatim dvajsetim' letom, po prvi svetovni vojni s pospešenim razvojem industrializacije in svobodne trgovine je sledila s 'črnim petkom' oktobra 1929 na borzi v New Yorku velika gospodarska strukturalna kriza, ki je globalno pretresla svet in segla tudi v Evropo, s tem pa na jugoslovanska tla. V večini držav je zavladovala velika deflacija (padanje cen npr. inudustrijskim in kmetijskim proizvodom), podjetja so propadala, naraščala je brezposelnost. V jugoslovanski državi oziroma v Sloveniji se je pokazala gospodarska kriza najprej v kmetijstvu, nato v industriji, največjo gospodarsko depresijo pa smo pri nas občutili v letih 1932-1934.

Gospodarska kriza, ki je kazala na anarhijo in slabosti liberalnega kapitalizma z mnogimi tedanjimi posledicami, je terjala rešitev gospodarskih in socialnih vprašanj. Predvsem socialna politika je stopala v ospredje in posamezne države so jo začele na različne načine reševati. Porajale so se težnje v okviru "nove protiidividualistične socialne miselnosti" in s tem novo pojmovanje naroda in države. Ta miselnost naj bi dobivala večje kompetence pri poseganju na gospodarskem področju in sicer z raznimi omejitvami in nadzorom. Povedano drugače: v okviru "gospodarstva po načrtu" naj bi se le-to razvijalo po določenih enotnih narodno gospodarskih vidikih. Ob tem so omejevali tudi svoboščine državljanov na političnem področju, kar se je zlasti razkrivalo v novem odnosu do parlamentarnega življenja v posameznih državah in predvsem v pojmovanju demokratizma. Demokratično državnoopravno ureditev je v posameznih državah zamenjala bolj ali manj avtoritarna ali celo totalitarna oblika vladavine in državnega ustroja. V okviru novega "sociološko" pojmovanega naroda in države in da postaneta država in stranka vse bolj enovit instrument, se utrjuje misel o graditvi "novega človeka", ki bo sposoben sodelovati pri graditvi "novega reda".

V Jugoslaviji je bila v začetku leta 1929 uvedena diktatura, imenovana tudi diktatura kralja Aleksandra. Po politični krizi, katere višek so bili strelji v skupščini junija 1928, je kralj v začetku naslednjega leta ukinil Vidovdansko ustavo iz leta 1921, razpustil parlament, vse politične stranke s "plemenskimi ali verskimi" značajem in z novimi zakoni uvedel nacionalni unitarizem in centralizem. Sodil

* Zgodovinarica, dr., znanstvena svetnica.

je, da med ljudstvom in kraljem ni treba nobenih posrednikov in da je prišel čas, da se v okviru jugoslovanske nacionalne ideje začnejo pospešeno zedinjevati vsa tri "plemena" (Srbi, Hrvati, Slovenci) v en "jugoslovanski" narod. Državo so preimenovali v Kraljevino Jugoslavijo (oktobra 1929) in jo upravno-politično razdelili na devet banovin. Slovenija se je uradno imenovala Dravska banovina, v primerjavi z drugimi banovinami je bila narodnostno in konfesionalno najbolj enovita, bila pa je tudi najbolj gospodarsko razvita banovina.

Rastoča opozicija v meščanskih vrstah in zaostritev hrvaškega vprašanja sta prisilili kralja, da je septembra 1931 izdal oktroirano (vsiljeno) ustavo. Z njo je država ostala dedna monarhija kraljeve dinastije Karađorđevićev, uradni jezik je bil srbsko-hrvatsko-slovenski, banovine so dobile širšo samoupravo, med političnimi zakoni pa so pomembni Zakon o društvih, shodih in posvetih in Zakon o volitvah narodnih poslancev. Povratek na strankarsko življenje in parlamentarizem pa je bil še vedno vkleščen v sankcioniran princip nacionalnega unitarizma in državnega centralizma. Novembra istega leta so potekale skupščinske volitve z eno samo državno listo generala Petra Živkovića. S tem je bilo konec obdobja čiste osebne kraljeve diktature (1929-1931), vendar sta postala tudi nova skupščina in senat orodje v rokah kralja Aleksandra.

Kakšna je bila v teh okoliščinah politično-strankarska struktura v posameznih idejnopolitičnih taborih na Slovenskem, kakšni so bili njihovi medsebojni odnosi, kakšni pogledi na narodno vprašanje in družbeni koncepti pri reševanju odnosa med delom in kapitalom, bomo le na kratko prikazali. Vsekakor pa so značilnosti v treh poglavitnih idejnopolitičnih taborih - v liberalno-unitarnem, katoliškem in markističnem - krojile narodno in državljansko zavest, socialnoekonomske in politične programe in zahteve, ki so bile poglavitni dejavniki bodisi kohezije ali diferenciacije različnih slojev slovenske družbe.

Liberalno-unitarni tabor

Razpuščena Kramerjeva *Samostojna demokratska stranka* in Pucljeva *Slovenska kmetška stranka* (imenovani tudi Pucljevi kmetijci), sta na podlagi oktroirane ustave septembra 1931 in zakona o društvih, shodih in posvetih začeli skupaj s prvaki srbskih strank od decembra 1931 ustanavljati vsedrjavno unitaristično stranko *Jugoslovanko radikalno kmečko demokracijo* (JRKD). V Dravski banovini so maja 1932 ustanovili njen banovinski odbor in naslednji mesec v Celju izvolili izvršni odbor s predsednikom dr. Jankom Rajarjem. Na prvem kongresu julija 1933 v Beogradu se je stranka preimenovala v *Jugoslovansko nacionalno stranko* (JNS). V sprejetem programu so poudarili pomen "nacionalnega solidarizma", v kmetu so videli jedro "jugoslovanskega" naroda in zlasti "trajno mobilizirana mladina" naj bi nasproti razrednemu boju prva utirala pot novi sociološki miselnosti. V korist socialnega miru naj bi se krepilo načelo skladnosti in solidarnosti stanov kot temelj stanovski družbi oziroma korporacijskemu sistemu države. Pospeševala naj bi se enotna jugoslovanska narodna kultura in s tem prispevala h graditvi državne skupnosti, ves narod naj bi bil "v službi države". Klasično liberalno demokracijo naj bi zamenjala t.i. "disciplinirana" oziroma "nadzorovana" demokracija. Ves proces preoblikovanja idejnopolitičnih,

socialnogospodarskih in kulturnoprosvetnih vprašanj pa naj bi zajel "jugoslovanski" narod kot celoto.

V okviru zakona o Sokolu kraljevine Jugoslavije (SKJ) in na podlagi idejnih smernic, zarisanih v "Putevi i ciljevi SKJ", so mladino pozivali, naj se vključi v vsenarodno telovadno organizacijo *Sokol*, ki ima pri graditvi "jugoslovanskega" naroda še posebno vlogo. Poleg sokolskih društev so na podeželju med kmečko mladino ustanavljali še sokolske čete. Precej številna kmečka mladinska organizacija v okviru slovanskega agrarizma je bila *Zveza kmetov in deklet* (ZKFID). Njeno vodstvo je bilo tudi med pobudniki ustanovitve *Zveze slovenskih kmetov* jeseni 1932, ki naj bi bivše Pucljeve kmetijce pa tudi kmete iz katoliškega tabora na temelju strankinega programa združila v enotno slovensko in kasneje jugoslovansko kmečko stanovsko gibanje. Vendar je bila *Zveza slovenskih kmetov* omejena le na liberalno-unitarno usmerjene kmete, ki so bili v primerjavi s katoliško usmerjenimi v manjšini. Svoje organizacije je *Zveza slovenskih kmetov* imela skoraj v vseh tedanjih okrajih, vendar so bile številčno bolj šibke. Tudi *Zveza kulturnih društev, prosvetnokulturna organizacija liberalcev*, je v tem času poudarjala pomen uveljavljanja jugoslovanske nacionalne ideje in v njenih društvih so imeli bolj ali manj vodilno vlogo člani omenjene vsedržavne stranke.

Dr. Albert Kramer (1882-1943), eden najvidnejših politikov liberalne stranke na Slovenskem in naslednik dr. Gregorja Žerjava. Bil je zagovornik jugoslovanskega integralizma in državnega centralizma. Julija 1933 je bil v Beogradu izvoljen za enega predsednikov in za glavnega tajnika vsedržavne Jugoslovanske nacionalne stranke (JNS).

V okviru jugoslovanske nacionalne ideje sta delovali še dve stranki in sicer *Jugoslovanka narodna stranka*, imenovana tudi Hodjerova stranka ali Hodjerovi borbaši po glasilu *Borba* (Beograd) in pa *Jugoslovansko ljudsko gibanje ZBOR* ali ZBOR Dimitrija Ljotića. Obe sta navzlic svojemu opozicijskemu gibanju proti

vladni JNS imeli zaslonbo dvora in sta npr. v Sloveniji dobili svoje privržence med profašistično usmerjenim malomeščanskim, kmečkim in delavskim slojem in posebej med mladino. Značilno je bilo, da so delovanje svojih strank imeli za "gibanje nove generacije". Sicer pa je režim JNS z rastjo meščanske opozicije začel polagoma zgubljati politično podporo tudi v lastnih vrstah, predvsem po smrti kralja Aleksandra oktobra 1934.

Katoliški tabor

Katoliška narodna stranka, od 1905 *Slovenska ljudska stranka* (SLS), je kot večinska stranka, imela v svojem razvoju to prednost, v primerjavi z drugimi političnimi strankami, da je bila idejno in dejavno povezana s katoliško cerkvijo in da je sprejela socialni nauk Cerkve. Z okrožnico Leona XIII. *Rerum novarum*, maja 1891 je bil postavljen temeljni krščanskosocialni oziroma solidaristični program, ki je obravnaval pereče delavsko vprašanje. SLS, ki je vodila socialno, politično in kulturno delovanje slovenskih katoličanov je na petih katoliških shodih (prvi 1892 in zadnji 1923) še dopolnjevala in širila svoj program. Nova zarez nastopi z izidom okrožnice Pija XI. *Quadragesimo anno*, maja 1931, ki je kritizirala kapitalistični sistem in je za njegovo omiljenje oziroma rešitev socialnega vprašanja predlagala reševanje po "načelih pravilne organske sociologije" in s tem graditev stanovske družbe in države. Proti razrednemu boju marksistov je treba obnoviti v sodobni obliki stanove. Kajti nihče ne more biti obenem dober katolik in socialist. Krščanski solidarizem pa bo uspešen le, če bo povezan s *Katoliško akcijo* (KA), se pravi z nravno-etično obnovo človeka in družbe in s tem pospešeno rekatolizacijo. Vrednota vere je še nadalje postavljena pred narodnim principom. Od srede tridesetih let je bil v tem smislu še posebej aktualen dr. A. Ušeničnikov Delovni program Krščanske socialne akcije, povezane z KA, obema pa naj bi prva utirala pot organizirana katoliška mladina.

Okrožnica *Quadragesimo anno* pa je med krščanskimi socialisti v delavski Jugoslovanski strokovni zvezi, člani katoliškega študentskega kluba Zarja in levimi katoliškimi intelektualci vzbujala odpor. Cerkveno avtoriteto so priznavali le v nravno-etičnih in verskih zadevah, niso je pa brezpogojno priznavali v političnih in socialnogospodarskih, pač pa so marsikaj povsem zavračali. S tem so prišli od zgodnjih tridesetih let vse bolj v konflikt s konservativnim delom SLS, ki je s skupaj s cerkveno hierarhijo in katoliškimi družboslovci pričela praktično graditi stanovsko družbo. Ob usodnem organizacijskem in idejnem radikalizmu pa se je znova poglobila "ločitev duhov", ki je zaznamovala tudi obdobje med vojno.

Dr. Anton Korošec, politični voditelj sicer razpuščene SLS je na pritisk opozicije, posebej krščanskih socialistov, organiziranih v strokovno-sindikalni organizaciji Jugoslovanski strokovni zvezi in katoliške mladine, ki se je zavzemala za avtonomijo in slovenstvo, septembra 1930 zapustil Živkovičevo vlado. V opoziciji je Korošec in njegov krog po vzoru Hrvatov izdal konec decembra 1932 t. i. ljubljanske punktacije imenovane tudi slovenska deklaracija. Temu je sledilo množično opozicijsko gibanje privržencev katoliške stranke SLS, zlasti na podeželju. Tedaj so v slovenski javnosti odmevali t. i. šenčurski dogodki in s tem v

zvezi proces februarja in marca 1933 v Beogradu proti "separatistom". Dr. Korošca in njegov krog pa so oblasti internirale v južne banovine.

Dr. Anton Korošec (1872-1940), voditelj SLS med svetovnimi vojnami. V dvajsetih letih je bil vnat zagovornik avtonomističnega programa, leta 1932 izdal s somišljeniki t.i. slovensko deklaracijo (t.i. ljubljanske punktacije). Julija 1935 je stopil v vlado Milana Stojadinovića in vključil SLS v vsedržavno stranko Jugoslovansko radikalno zajednico (JRZ).

Katoliško gibanje je že od diktature dalje, posebej pa v režimu JRKD oziroma JNS bilo močno prizadeto z razpuščenjem njegovih organizacij. Tu omenjamo razpust Orlov decembra 1929, poleg tega je banska oblast decembra 1931 razpustila katoliško kmečko stanovsko-strokovno organizacijo Kmečko zvezo, tedaj s sedežem v Ljubljani in Mariboru z obrazložitvijo, da sta delovali tudi politično. Ista usoda je doletela katoliško Prosvetno zvezo februarja 1933 prav v času ostrega "protipunkaškega gibanja" slovenskih liberalcev-unitaristov. Banska oblast je namreč člane Prosvetne zveze obtožila, da so v "punktaškem gibanju" preseгли okvir zakona o društvi, shodih in posvetih in propagirali "separatizem". Poslej je katoliški tabor svoje privržence tesneje oklenil v okviru organizacij Katoliške akcije. V okviru te so bili predvsem dejavni fantovski odseki KA in deklški krožki KA. Moč katoliškega tabora se je kmalu pokazala na II. evharističnem kongresu za Jugoslavijo konec junija 1935 v Ljubljani.

Marksistični tabor

V diktaturi razpuščena *Socialistična stranka (SSJ)*, ustanovljena v državnem merilu 1921, je ohranila svoj strankarski aparat in je z glasilom Delavska politika usmerjala svoje privržence k uveljavljanju demokratizma z zahtevami po ponovni uvedbi svobodnega strankarskega življenja s parlamentarizmom. V svojem

minimalnem oziroma akcijskem programu je poleg splošnih političnih zahtev vztrajala tudi pri socialnih in gospodarskih zahtevah. Bila je protifašistično usmerjena in je obsojala avstrijski "klerofašizem", pa tudi politično držo SLS. S katoliško delavsko Jugoslovansko strokovno zvezo ni bila vselej pripravljena sodelovati v mezdnih bojih. Kot zagovornica jugoslovanskega unitarizma je bila v nasprotju s SLS. Največ je imela svojih privržencev v strokovno-sindikalni organizaciji Strokovni komisiji za Slovenijo, ki je bila v državnem merilu vključena v Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugosalavije (URSSJ). Socialisti so imeli svoje privržence tudi v kulturnoprosvetni organizacijo Svoboda, pozneje Vzajemnost.

Pri tem je značilno, da so v teh organizacijah legalno delovali člani ilegalne *Komunistične partije Jugoslavije* (KPJ). Ta se je po udarcih diktature, ko so se organizacije Komunistične stranke razbile, polagoma pričela obnavljati v letih 1932-1934. Na pokrajinski konferenci v Sloveniji jeseni 1934 so sprejeli pomembne odločitve, za prihodnje. Te so slovenski komunisti še dograjevali na podlagi smernic IV. državne konference KPJ konec decembra 1934 v Ljubljani. Med temi naj omenimo resolucije o delu med kmečkim prebivalstvom, v sindikatu, med mladino, med narodno zatiranimi množicami pa tudi o strankinem tisku in literaturi. Vprašanje protifašistične fronte je bilo postavljeno še vedno v luči sektaštva, kar se je nazorno kazalo z ustanavljanjem skupin revolucionarne sindikalne opozicije.

Petomajske volitve in režim JRZ

Nova ločnica v političnem življenju nastopi v letu 1935, ko se je v pripravah za skupščinske volitve 5. maja 1935 proti režimu JNS oblikovala skupna *Združena opozicija*. To so sestavljali Mačkova *Kmečko demokratska koalicija* (KDK), imenovana tudi "prečanska fronta" in srbska *Združena opozicija* (ZO), nastopili so proti državni listi JNS Bogoljuba Jevtića. Na javnih volitvah je sicer zmagala Jevtićeva državna lista, vendar je tudi opozicijska imela relativen uspeh, še posebej če upoštevamo, da je volitve spremljalo nasilje režima JNS. Nestabilne razmere v vladi so privedle do padca Jevtića in junija 1935 ga je zamenjal dr. Milan Stojadinović, ki je skupaj z radikali, Koroščevo SLS in Jugoslovansko muslimansko organizacijo Mehmeda Spahe ustanovil vsedržavno *Jugoslovansko radikalno zajednico* (JRZ).

Izmed vseh banovin je Dravska banovina (Slovenija) imela prva banovinsko skupščino slovenskega dela JRZ že novembra 1935, ki je pokazala organizacijsko moč in oblast Koroščevih privržencev, sicer razpuščene SLS. Tako je slovenske liberalce v beograjskih vladah poslej zamenjal slovenski del JRZ in v Sloveniji so pospešeno obnavljali ali na novo ustanavljali katoliška društva in organizacije. Že sredi julija 1935 so obnovili Prosvetno zvezo v ljubljanski in mariborski škofiji, decembra istega leta so obnovili tudi Kmečko zvezo, ki je zajemala slovenske kmete katoliškega naziranja, zlasti pa so z velikim zamahom organizirali mladino obeh spolov in pa z novimi pravili 1936 gradili razvejeno Slovensko Katoliško akcijo (SKA).

Bistvo KA kot pomembne cerkvene ustanove je sodelovanje laikov, ob asistenci duhovščine, pri verski preroditvi posameznika in družbe. Katoliška obnova

naj bi zajela vse katoličane v boju proti laizaciji družbe in države. S temeljitim organizacijskim delom je postala zelo razvejena organizacija z vrhovnim vodstvom Narodnim odborom KA. Trdno organizacijo sta imeli in bili najbolj dejavni dijaška in študentska, zaostajali pa sta delavska in kmečka KA. Njihova poglavitna dejavnost je bila v vsem obdobju usmerjena predvsem "proti brezbožnemu komunizmu", od leta 1937 še posebej v okviru okrožnice Pija XI. Divini Redemptoris. Mladina naj bi tudi prva utirala pot stanovski družbi, poleg preučevanja papeške okrožnice Quadragesimo anno se je npr. kmečka mladina v okviru Kmečke zveze seznanjala s kmečko stanovsko miselnostjo, delavsko-obrtna v okviru katoliške Zveze združenih delavcev, dijaška in študentska v okviru dijaške KA in na univerzi uveljavila stanovsko organiziranost katoliške mladine. Bistvo vzgoje v teh stanovskih organizacijah je bilo spoznavanje komunističnega nauka in boljševiske prakse v SZ in idejno usposabljanje za "protikomunistični boj". S tega vidika je bila izbrana katoliška mladina tudi vključena v Mladino JRZ, sicer v vsedrjavno mladinsko politično organizacijo, vendar je v Sloveniji delovala pod okriljem katoliških politikov nekdanje SLS in na podlagi katoliške družboslovne misli. Vse te organizacije so Ljudsko fronto zavračale kot izrazito komunistično formacijo in so v alternativni ali fašizem ali komunizem, videli manjše zlo v fašizmu in nacizmu.

Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji

Politiko in taktiko *Ljudske fronte* (LF) je sprejela Komunistična internacionala na VII. kongresu poleti 1935, kar naj bi pripomoglo h koaliciji delavskih in meščanskih strank v boju proti vse bolj agresivnemu fašizmu, nacizmu. Ker je bila KP v Jugoslaviji zunaj zakona in je zato delovala v ilegali, se ni uspela v primerjavi z drugimi evropskimi državami učinkoviteje povezovati z vrhovi delavskih in meščanskih strank, marveč je imela večje ali manjše uspehe v združevanju množic 'od spodaj'. Na podlagi sprejetih smernic na splitskem plenumu KPJ 1935, kjer so jugoslovanski komunisti na novo določili odnos do narodnega vprašanja in še posebej s sprejetjem manifesta na ustanovnem kongresu KPS aprila 1937 na Čerbinah so oblikovali program, ki je ustrezal tudi zaveznikom ljudskofrontne politike. Ob ugotovitvi, da je slovenski narod vse bolj ogrožen so sprejeli zahteve po demokratizaciji države, rešitvi narodnega vprašanja s samoodločbo v federativni državi Jugoslaviji, boj proti fašizmu in učinkovitejšo narodnoobrambno gibanje. S temi gesli je KPS je uspela združevati v posameznih obdobjih 1935-1941 progresivne delavske organizacije in opozicijske meščanske skupine za skupne akcije.

Začetne težave pri oblikovanju LF je premagovalo partijsko glasilo Ljudska pravica in druga legalna partijska glasila aprila 1937 ustanovljene KPS, h kontinuiteti ljudskofrontnega gibanja pa so prispevala tudi levo usmerjena meščanska protifašistična glasila. LF je imela uspehe v okviru demokratičnih kril kmečko-delavskega gibanja, mladinske LF z mirovnim gibanjem, narodno-obrambnega gibanja, zlasti po priključitvi Avstrije k nacistični Nemčiji in razpadu Čehoslovaške republike. Manj pa je imela uspehe z ustanovitvijo *Zveze delovnega ljudstva Slovenije*, medtem ko je akcija za ustanovitev Društva prijateljev

SZ znova razgibala vse sloje slovenske družbe. Po paktu Hitler-Stalin avgusta 1939 je LF v Evropi in tudi pri nas sicer upadala. Vendar je KPS, potem ko je premagala krizo z 'zavezniki' in sektaštvo, znova sklepala akcijske sporazume s političnimi skupinami za boj proti fašizmu. Ti so postali spomladi 1941 v razmerah okupacije osnova ustanovljeni Protiimperialistični fronti oziroma Osvobodilni fronti slovenskega naroda.

Skupščinske volitve decembra 1938, hrvaško vprašanje in čas pred aprilskim zlomom 1941

Proti režimu JRZ se je oktobra 1937 v Zagrebu sporazumela srbska združena opozicija z Mačkovo Kmečko demokratsko koalicijo v novo ustanovljeni *Blok narodnega sporazuma*. Poleg državne liste dr. Milana Stojadinovića JRZ (vključujoč tudi slovenski del z dr. Korošcem na čelu), je bila postavljena tudi opozicijska lista dr. Vladka Mačka in nepomembna Ljotičeva lista. V Dravski banovini je vladna JRZ izvajala veliko propagando za Stojadinovićevo listo oziroma za dr. Korošca in oviralo volilno gibanje svojih idejnih nasprotnikov. Vladna lista je sicer zmagala, toda to je bila Pirova zmaga, volilni rezultati liste dr. Mačka so namreč potrdili, da so šteti dnevi Stojadinovićevi vladi.

V volilnem boju za skupščinske volitve 11. 12. 1938 je med demokratičnimi opozicijskimi skupinami izstopalo Kmečko-delavsko gibanje (KDG). Režim JRZ je njihovo dejavnost močno oviral. V znak protesta so kandidati KDG Ivan Štampihar, Vencelj Perko in dr. Aleš Stanovnik izdali razglednico proti nedemokratični Stojadinovićevi vladi. Z rutami preko ust so simbolično povedali, da jim je onemogočena pravica govora.

Že februarja 1939 je padla omenjena vlada in reševanje perečega hrvatskega vprašanja je bilo naloženo vladi Dragiše Cvetkovića, ki je sklenila z dr. Vladkom Mačkom avgusta 1939 srbsko-hrvatski sporazum na podlagi tega se je ustanovila velika Banovina Hrvatska. To je bila pomembna prelomnica v državni preureditvi prve Jugoslavije, ki pa je hrati odpirala nova pereča vprašanja, med drugim tudi ustanovitev banovine Slovenije.

V liberalno-unitarnem taboru je JNS po petomajskih volitvah reševala svoje organizacije na podlagi t. i. "pohorske akcije", vendar je glede na vztrajanje pri jugoslovanskem unitarizmu zgubljala svoje privržence. Nestabilen položaj starinov JNS je nekoliko utrdil od 1936 leta pospešen organizacijski razvoj Mladine JNS, ki je delovala skoraj v vseh okrajih. V letu 1939 je znova oživila *Samostojna demokratska stranka* (SDS), ustanovljena je bila *Slovenska kmečko-delavska stranka* (t. i. slovenski mačkovci), pa tudi Mladina JNS je iskala novih izhodov iz slepe ulice. Po vzoru zahodnih držav si je začela prizadevati za "koncentracijo naprednih sil" in septembra 1940 izdala obširen program, ki pomeni premik od izrazito liberalnih socialnogospodarskih in političnih načel. Predvsem pa se je zavzemala za združevanje dotlej razcepljenih liberalnih skupin v Dravski banovini. Značilno je, da so hoteli pritegniti tudi socialiste, ki naj bi skupaj predstavljali "napredno fronto" proti slovenskemu delu JRZ, ki je imela v Dravski banovini neomejeno oblast.

Socialna demokracija oziroma socialistično gibanje, ki je po decembrskih skupščinskih volitvah 1938 računalo z demokratizacijo države, se je z ustanovitvijo Banovine Hrvatske potegovala tudi za ustanovitev banovine Slovenije. Niso se pa vključili v komunistično Zvezo delavnega ljudstva Slovenije, kot novo obliko združevanja ljudskofrontnega gibanja na Slovenskem v letu 1939, pač pa so si prizadevali za ustanovitev svoje stranke. Sodelovanje med socialisti in komunisti se je namreč že prej, zlasti pa po nemško-sovjetskem paktu in s sovjetsko-finsko vojno vse bolj krhalo in slednjič skoraj pretrgalo.

Bolj pa so socialisti, glede na pritiske režima JRZ na svobodne sindikate, bili naklonjeni enotni delavski fronti in so skupaj z Jugoslovansko strokovno zvezo in Narodno strokovno zvezo sodelovali pri ustanovitvi Osrednjega strokovnega odbora spomladi 1939 in pri številnih mezdnih gibanjih v letih pred aprilskim zlomom. Ob favoriziranju režimskega sindikata JUGORAS-a in Hrvatskega radniškega saveza (HRS) je vlada Cvetković-Maček vse bolj ovirala delovanje svobodnega strokovno-sindikalnega gibanja in konec decembra 1940 razpustila URSSJ, v okviru tega tudi socialistično Strokovno komisijo za Slovenijo. Levo usmerjeno delavstvo se je poslej vključevalo v ilegalne odbore Delavske enotnosti. Vlada je v tem zadnjem obdobju konfirirala in pošiljala v koncentracijska taborišča številne "protidržavne elemente", kar je pomenilo predvsem komuniste.

Ob sklepu velja poudariti, da je obdobje vizij "družbene prenove" v tridesetih letih našega stoletja tudi obdobje, ko je Evropo zajela idejna prenapetost, nestrpnost in dinamizem v smislu uveljavljanja načel posameznega idejnega tabora. Na Slovenskem še posebej v okviru gesel "vera, razred, nacija". Ob vprašanju reševanja narodnega in socialnega z gledišča teh gesel, se je odvijala diferenciacija in prerazporeditev slovenskih političnih sil v vseh slojih. Predvsem sta

se soočala protikomunizem- protifašizem, slednje pa ne smemo enačiti s komunizmom, četudi je temeljni del ljudskofrontnega gibanja.

LITERATURA

Metod Mikuž: Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917-1941. Ljubljana 1965

Janko Prunk: Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda. Ljubljana 1977.

Anka Vidovič-Miklavčič: Mladina med nacionalizmom in katolicizmom. Pregled razvoja in dejavnosti mladinskih organizacij, društev in gibanj v liberalno unitarnem in katoliškem taboru v letih 1929-1941. Ljubljana 1994.

Alenka Nedog: Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji od leta 1935 do 1941. Ljubljana 1978.

Slavko Kremenšek: Slovensko študentsko gibanje 1919-1941. Ljubljana 1972.

France Filipič: Poglavlja iz revolucionarnega boja jugoslovanskih komunistov 1919-1939, 2 knjiga. Ljubljana 1981.